

Karjalaisinformanttien tarkoituksellinen vaikeneminen

Poliittiset jännitteet Pertti Virtarannan vuoden 1968 murrehaastatteluissa

Elina Niiranen

Kielentutkija Pertti Virtaranta teki 1960-luvulla kenttätutkimusta Neuvosto-Karjalassa. Työssään hän törmäsi siihen, että tietyistä aiheista vaiettiin haastattelutilanteissa. Taustalla ovat haastateltavien hankala asema etnisenä vähemmistönä sekä lähimenneisyyden kokemukset, joista ei ollut mahdollista keskustella julkisesti ajan Neuvostoliitossa. Millaisia olivat Virtarannan työskentelyn periaatteet ja strategiat? Minkälaisen haasteen historialliselle tutkimukselle vaikeneminen asettaa – ja miksi hiljaisuus aineistoissa on tärkeää huomioida?

Kielentutkija Pertti Virtaranta tallensi tutkimusaineistoa vuonna 1968 sekä Vienan että Aunuksen Karjalasta. Hänen tutkimustyölleen oli ominaista kokonaisvaltainen tallentaminen. Virtaranta ei pelkästään haastatellut, vaan

myös valokuvasi, kirjoitti matkapäiväkirjaa ja piti taustatietoja mukana haastattelutilanteissa. Vaikka Virtarannan tutkimusmetodi perustui kielentutkimuksen ihanteisiin, paikan päällä pyrittiin tallentamaan myös varsinaisen kie-

lentutkimuksen intressejä laajemmin karjalaisten elämää ja paikalliskulttuuria. Tästä on osoituksena se, että Virtaranta vieraili laajalti eri puolilla tutkimusalueita ja dokumentoi myös valokuvien ympäristöä ja ihmisiä.

Tarkastelen tässä artikkelissa Pertti Virtarannan tekemää kenttätöitä Neuvosto-Karjalassa sekä sen taustalla olevaa vuorovaikutukseen oleellisesti vaikuttanutta yhteiskunnallista kontekstia. Keskeisinä tarkasteluni kohteina ovat ne aihepiirit ja ihmisten elämään vaikuttaneet olosuhteet, joista haastatteluissa vaietaan. Kiinnostukseni kohteena on, miksi tietyistä aiheista vaiettiin haastattelutilanteissa. Pohdin myös tutkimusorientaatiota, joka rakentui aikansa kielentutkimuksen paradigman pohjalle ja suuntasi haastatteluja tiettyyn suuntaan. Tutkimukseni tuo lisäymmärrystä Virtarannan aineistojen keruun taustavaikuttamista ja osallistuu keskusteluun tieteellisten aineistojen keruun historiaa.

Tutkimukseni aineisto on osa monipuolista kenttäaineistoa, jonka Virtaranta keräsi vuonna 1968 Neuvosto-Karjalasta. Tässä artikkelissa keskityn tarkastelemaan Vienan Karjalassa tehtyjä haastatteluja. Käytän aineistonani myös matkapäiväkirjoja samaiselta matkalta. Pohdin Virtarannan aineistoa lähdekriittisesti. Kysyn, mitkä kaikki seikat vaikuttivat haastatteluaineiston syntymiseen ja miksi aineistoa kuunnellaan syntyy vaikutelma vaikenemisestä. Tutkimusartikkeli liittyy laajempaan kielentutkijoiden Pertti ja Helmi Virtarannan Neuvosto-Karjalassa teke-

mää kenttätöitä koskevaan tutkimushankkeeseeni¹.

Kuvaan ensin vaikenemisen tutkimukseen aiemmin liitettyjä näkökulmia ja pohdin vaikenemisen tutkimista erityisesti Neuvostoliiton kontekstissa. Taustoitin sitten Virtarannan tekemää tutkimusmatkaa Vienan Karjalaan ja kuvailen tässä artikkelissa käytettyjä tutkimusaineistoja. Pohdin myöhemmin kielentutkimuksen tiedontuottamisen traditiota ja sen vaikutusta haastattelutilanteisiin. Aineiston analyysiosuudessa pohdin vaikenemistä tilanteellisenä ilmiönä. Lopuksi pohdin vaikenemistä Neuvosto-Karjalan kontekstissa sekä erityisesti osana Virtarannan tekemää haastattelututkimusta.

Vaikenemisen tutkimisen haasteet

Vaikenemistä on tutkittu monista näkökulmista ja usean tieteenalan piirissä. Muun muassa keskusteluanalyysin tutkimusperinteessä vaikenemistä on tarkasteltu osana sosiaalista kommunikaatiota; keinona ottaa etäisyyttä tai pelata aikaa sosiaalisissa konflikteissa (Oduro-Frimpong 2011). Kulttuurihistoriassa vaikenemistä on tarkasteltu yhteiskunnallisena ilmiönä. Vaikeneminen on voinut olla esimerkiksi tiettyyn sukupuoleen liitetty erityinen ideaali (ks. esim. Karppinen-Kummunmäki 2015).

Hiljaisuutta on tällöin tulkittu vallan käytön työkaluna, kuten Henna Karppinen-Kummunmäki (mt., 197) tekee tutkiessaan 1700-luvun naisiin liitettyä puhumattomuuden ihannetta. Äänessä oleminen edusti valtaa, ja ne, joilla valtaa ei ollut, saivat puhua vain puhuteltaessa. Tällaisen puheoikeuteen kiinnittyvän vallan Karppinen-Kummunmäki (mt.) näkee palvelevan patriarkaalista yhteiskuntajärjestystä, jossa sukupuolten tuli pitäytyä heille kuuluvassa asemassa.

Vallan näkökulma tulee esiin haastatteluihin perustuvassa tutkimuksessa suhteessa puheoikeuteen. Haastattelutilanteissa on kyse luottamuksesta, joka perustuu sanattomaan tai sanallistettuun sopimukseen ja jota rakennetaan tilanteen kuluessa. Kysymys siitä, millaisen puheoikeuden haastateltava saa, liittyy läheisesti siihen, miten etäiseksi tai läheiseksi tutkimuskohde tieteenalan käytännöissä konstruoidaan ja millaisen roolin tutkittavat tutkimuksessa saavat. Puheoikeus kytkeytyy haastattelutilanteessa siihen, mistä asemasta käsin on suotavaa puhua, mutta myös siihen, mitä aiheita voidaan käsitellä. Artikkelissani tarkastelen puhetilanteisiin liittyvää puheoikeutta, puhujien yhdessä rakentamaa luottamusta sekä tutkimustilanteiden taustalla olevaa haastateltujen yhteiskunnallista asemaa etnisen vähemmistön edustajina, mi-

kä vaikuttaa sekä puhumisen tapoihin että siihen, mistä voi ylipäättään keskustella.

Kulttuurintutkija Sinikka Vakimon (2010, 97) mukaan tutkimusperinteen traditiot, joihin tutkija on sitoutunut, vaikuttavat tutkimustilanteessa tutkijan ja tutkittavan vuorovaikutuksen taustalla, mutta eivät pelkästään määrää sitä, millaisena tutkittavien rooli tutkimuksessa nähdään. Vakimo (mt.) näkee, että tutkija voi valita tutkimuksensa pohjana olevien teoreettisten keskustelujen myötä sen, millaisen läheisyyden tai etäisyyden asteen tutkittaviin hän valikoi tutkimukseensa. Voidaan käyttää käsitettä tutkijan ja tutkittavan *paikantumisen*, jolla tarkoitetaan tiedon kontekstisidonnaisuuden ymmärtämistä ja tiedon tuottamiseen liittyvän prosessin tekemistä näkyväksi lukijalle. Tämä prosessien kuvaaminen tarkoittaa sitä, että pohditaan niitä asemia ja rooleja, joita tutkija ja tutkittavat saavat tai joihin he tietoisesti asettuvat kenttätöyssä. (Heikkinen 2010, 215; Raunola 2010, 286–287; Vakimo 2010, 96–97.)

Kielentutkimuksen traditiossa 1960-luvulla ei kiinnitetty huomiota tutkimustilanteessa syntyneeseen vuorovaikutukseen itsessään. Sen sijaan pohdittiin informanttien sopivuutta kielenkäyttäjinä. Ideaali tutkimusinformantti oli sujuvasanainen ja mur-

teensa hyvin hallitseva puhuja, joka puhui alueensa aitoa kansankieltä (Yli-Paavola 1970, 35).

Hiljaisuus, joka ilmenee vaikenemisena, on nähty yhteiskunnan kannalta keskeisenä vallankäytön välineenä. Vaikenemista esiintyy useilla tasoilla alkaen hienovaraisesta keskustelun sääntöjen ja hiljaisuuksien hallinnasta päätyen väkivaltaiseen vaimentamiseen. Hiljaisuuden tutkimisen nimenomaan vaikenemisen kannalta tekeekin hankalaksi sen moniselitteisyys. Kollektiivinen hiljaisuus voi kätkeä näennäisen yksimielisyyden taakse lukemattomia ajatuksia ja tulkintoja, kuten kulttuurihistorioitsija Mari Tiihonen (2015, 249) kirjoittaa liittyen Ranskan vallankumouksessa tapahtuneesta Ludvig XVI:n kuoliaaksi vaikenemisesta.

Vaikeneminen vallankäytön seurauksena

Vaikenemista kollektiivisena ilmiönä voidaan tarkastella tämän artikkelin kontekstissa, eli Neuvostoliitossa, jossa vaikeneminen 1960-luvulla liittyi lähihistorian tapahtumiin. Lähihistoriasta erityisesti väkivaltaiset tapahtumat olivat niitä, joista vaiettiin julkisissa keskusteluissa. Taustalla vaikuttivat kokemukset totalitaristisen yhteiskuntajärjestyksen vallasta, väkivallasta, jota

tutkijat kutsuvat terroriksi (mm. Karlsson 2005). Tämä totalitaristisen hallinnon valta laajeni Josef Stalinin hallintokaudella 1930-luvulla ja ulottui myös ihmisten yksityiselämään. Valtakoneisto puuttui johdonmukaisesti niiden oman yhteiskuntansa yksilöiden ja ryhmien asioihin, jotka rohkenivat ylittää kommunistipuolueen ja neuvostovaltion kaikkivoivasti pystyttämät ideologiset, kulttuuriset ja poliittiset rajat. (Karlsson 2005, 124–159.) 1960-luku oli aikaa, jolloin neuvostohallinnon terrorista ei keskusteltu Neuvostoliitossa avoimesti. Terroria ei enää suoranaisesti harjoitettu, mutta sen kauaskantoiset seuraukset olivat yhteiskunnassa edelleen läsnä ja 1960-luvulla vallalla oli edelleen kansalaisten valvonta, sensuuri ja toisinajattelijoiden sanktioiminen. Historioitsija Klas-Göran Karlssonin mukaan (2005, 30–39) Neuvostoliiton totalitaristisen hallinnon harjoittama terrori ylläpiti yhteiskunnallista vaikenemista vuosikymmeniä. Karlssonin (2005, 149–153) mukaan terrorin jäljet yhteiskunnassa ja yksilöissä olivat moninaiset, mutta ennen kaikkea se aiheutti epäluottamuksen, sulkeutuneisuuden ja pelon ilma-
piirin.

Neuvostoaikana karjalaisuus, kuten muutkin vähemmistöjen edustamat etniset identiteetit, olivat vallankäytön kohteina. Etnisten vähemmistöryhmien

identiteettiä rakennettiin ylhäältäpäin hallinnollisia tarkoituksia varten. Tämä tarkoitti eri vähemmistöryhmien identiteettien sulauttamista osaksi neuvostokansalaisen identiteettiä, jonka osana ylläpidettiin myyttiä yhteisestä menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta. Ei-venäjänkielisen identiteetin piirissä olivat karjalaisten lisäksi myös muut vähemmistöryhmät, kuten vepsäläiset, amerikansuomalaiset ja inkeriläiset. (Tuulikki Kurki 2018, 16.) Tämä etnisyyksien niputtaminen yhteiseksi ryhmäksi ei ollut omiaan edistämään karjalan kielen asemaa tai karjalaisten etnisen itsetunnon nousua.

Karjalaisten kulttuurinen tila Neuvosto-Karjalassa oli eri hallinnollisina aikoina erilainen. Stalinin valtakauden lopulla 1960-luvulla vaalittiin ajatusta neuvostokansojen yhteydestä, joka perustui Neuvostoliiton maantieteellisen alueen ja sen yhteisöjen luonnolliseksi ajateltuun yhteenkuuluvuuteen. Karjalaisten ja suomalaisten sukukansaisuus oli ongelma, sillä sen tunnustaminen merkitsi sukukansaisuutta vihollisideologiaa edustavan maan ja kansan kanssa. Suomeen ja suomalaisiin viittaavan yhteyden tunnistaminen ja tunnustaminen rikkoi ajatuksen neuvostokansojen yhtenäisyydestä ja problematisoi ei-venäläistä neuvostoidentiteettiä. (Tuulikki Kurki 2018, 109.)

Tiihonen jaottelee hiljaisuuden vallankäytön välineenä konkreettiseen äänettömyyteen, vaikenemiseen ja vaijentamiseen. Vallankäyttö ilmenee hänen mukaansa sekä epäsuorana että suorana vallankäyttönä. Suoraksi vallankäytöksi Tiihonen näkee vaijentamisen selkeillä määräyksillä ja sotilaallisen voiman läsnäololla. (Tiihonen 2015, 220.) Hiljaisuutta voidaan tekstien kohdalla tarkastella sen huomioimisella, mistä vaiettiin, mistä ei kirjoitettu. Tämä oli epäsuoraa vallankäyttöä.

Vaikeneminen ei koske vain karjalaisia informantteja ja sitä mistä he puhuvat, vaan myös sitä, mitä aihepiirejä haastattelijat ottavat esiin tai välttävät haastattelutilanteissa. Vuorovaikutusta voidaan tarkastella myös siltä kannalta, joka johdattaa keskustelua ja tekee siirtymiä aiheesta toiseen.

Monipuolinen ja laaja aineisto

Tutkimukseni aineistona on Pertti Virtarannan vuonna 1968 Vienen Karjalassa keräämä haastatteluaineisto. Varsinaisten haastattelujen lisäksi siihen kuuluu jonkin verran äänitallenteita, jotka ovat haastattelutilanteiden ulkopuolelta: nauha on jäänyt pyörimään haastattelujen jälkeen joko vahingossa tai tarkoituksella. Käytän aineistojen tulkinnassa myös Virtarannan kirjoittamaa matkapäivä-

kirjaa kyseiseltä matkalta. Matkapäiväkirja oli Virtarannalle käytännön muistiinpanojen tekemistä varten. Hän ei kirjoittanut matkapäiväkirjoihin tunnelmia tai pohtinut suhdettaan haastattelutilanteisiin tai haastateltaviin. Enemminkin matkapäiväkirja oli hänelle käytännön muistiinpanoväline.

Matkapäiväkirjoihin on merkitty tarkat päivämäärät ja kellonajat tehdyistä haastatteluista, haastateltujen henkilötiedot ja sukulaisuussuhteet, haastateltujen syntymäpaikka ja haastatteluhetken asuinpaikka. Matkapäiväkirjoissa on myös tietoa kerättyjen aineistojen määristä ja muistiinpanoja itse aineistosta, kuten sanojen taivutusmuotoja. Matkapäiväkirjaan Virtaranta myös kirjasi tiedot otetuista valokuvista, jopa yksityiskohtaisia tietoja valotusolosuhteista kuvaamisessa. Vaikka matkapäiväkirjat sisältävät enemmänkin muistiinpanoja kuin analyysiä tehdystä kenttätyöstä, niissä on muutamia yksittäisiä mainintoja haastateltavista ja heidän sopivuudestaan kielentutkimuksen informanteiksi. Näitä arvioita tutkittavien sopivuudesta tutkimuskohteiksi Virtaranta ei kuitenkaan perustele. Hän teki myös joitakin huomiota matkustamisesta ja tutkimustyön käytännönjärjestelyistä matkapäiväkirjaan.

Virtaranta haastatteli kyseisellä matkalla Vienen Karjalassa 48:aa henkilöä,

ja nauhoituksia kertyi noin 60 tuntia. Hän haastatteli jopa 7:ää henkilöä päivässä. Useat haastattelut ovat yhden ihmisen haastatteluja, ja vain harvoja henkilöitä Virtaranta haastatteli toistuvasti. Muutama haastatteluista on ryhmähaastattelu. Tutkimuspäiväkirjan perusteella saa käsityksen, että haastatteluihin varattua aikaa oli Virtarannan mielestä liian vähän. Sovitut aikataulut eivät myöskään aina pitäneet, ja Virtaranta myös mainitsee paikallisten kyläneuvoston jäsenten olleen toisinaan haluttomia nimeämään haastateltavia eli auttaa haastattelujen onnistumisessa. Haastatteluille asetetut kovat tavoitteet ja haastattelijan vähäisyys eivät kuitenkaan heijastu itse haastattelutilanteisiin, sillä ne etenevät rauhalliseen tahtiin kiireettömässä tunnelmassa.

Tutkimusaineistot sijaitsevat Kotimaisten kielten keskuksen tutkimusarkistossa. Olen kuunnellut kokonaisuudessaan Vienan Karjalaa koskevan osuuden haastattelutallenteista (yhteensä noin 60 tuntia) ja tehnyt niiden sisällöistä muistiinpanot sekä ryhmitellyt aineistoa temaattisesti. Olen lukenut Virtarannan matkallaan tekemät matkapäiväkirjat². Olen myös käynyt läpi Virtarannan ottamat valokuvat, joita on sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa että Kansallisarkistossa.

Kenttätö Neuvosto-Karjalassa vuonna 1968

Pertti Virtaranta ei ollut ensimmäistä kertaa tallentamassa karjalaisilta Neuvosto-Karjalassa vuonna 1968. Hän oli jo jatkosodan aikana vuosina 1941–1944 tallentanut karjalan kieltä Neuvosto-Karjalassa (Yli-Paavola 2003, 186–192; Laine 1993, 176) Mäntyselän ja Paateneen alueilta. Tallennusta hän teki loma-aikoinaan, toimiessaan Suomen armeijan sotilaana alueella. Virtarannalla oli useiden vuosien kokemus karjalaisten siirtolaisten haastattelemisesta myös Ruotsista, jossa hän toimi suomen kielen yliopistolehtorina Lundin yliopistossa 1984–1955 (Torikka 1999, 641–642). Hän oli vaimonsa, kielentutkija Helmi Virtarannan kanssa tallentanut kieltä ja kulttuuria myös Venäjän Karjalan alueelta Suomeen muuttaneilta karjalaisilta 1950- ja 1960-luvuilla. Kenttätökokemusta Neuvostoliitosta Virtarannalle oli kertynyt Neuvosto-Karjalaan kuuluvaan Aunuksen Karjalaan tehdyltä matkalta vuonna 1966. Vuoden 1968 tutkimusmatka oli kuitenkin ensimmäinen, jonka Virtaranta teki Neuvosto-Karjalan pohjoisosiin vianankarjalaisten asuinalueelle. Se toteutui 3.–16.7.1968 välisenä aikana. Matka jatkui Vienan-Karjalan jälkeen vielä Petroskoihin ja sieltä Aunuksen Karja-

laan. Matkajärjestelyissä Virtarantaa haittasi kireä aikataulu ja se, että nauhoitusten teolle oli laitettu päiväkohtainen loppumisaika (Matkapäiväkirja, Matka Neuvosto-Karjalaan 1.–31.7.1968). Matkareitti suuntautui Petroskoista ensin junalla Vienan Kemin kautta Uhtualle. Uhtualta matka jatkui Jyväskyläteen, ja sieltä Vuokkiniemeen, jossa tutkijat viipyivät kuusi päivää. Vuokkiniemestä he siirtyivät Pirttilahden kylään ja sieltä lopuksi takaisin Uhtualle ja siitä Somman kylään.

Tutkimusmatkalla Virtarannalla oli mukanaan suomalainen kollega, kirjallisuuden professori Väinö Kaukonen, joka oli kiinnostunut Kalevalan historiasta ja vianankarjalaisista suvuista. Virtaranta ja Kaukonen eivät saaneet tehdä tutkimustyötään Neuvosto-Karjalassa omin päin. Heille annettiin Venäjän tiedeakatemiasta valmis matkasuunnitelma, joka sisälsi matkareitin ja aikataulun. Tutkijat eivät voineet liikkua missä halusivat. Kaukonen ja Virtaranta saivat myös mukaansa paikalliset kielentutkijat Aleksandr Barantševin ja Vladimir Rjagojevin³. Kumpikaan suomalaisista tutkijoista ei saanut nauhoittaa ilman, että jompikumpi Petroskoista mukaan lähteneistä tutkijoista oli mukana. Sekä Barantšev että Rjagojev antoivat määräyksiä liittyen käytännön tallennustyöhön paikallisissa kylissä, eli päätti-

vät esimerkiksi aikatauluista. Tutkimus-
seurueen täytyi raportoida myös paikall-
lisille hallintoviranomaisille siitä, keitä
oli haastateltu (Matkapäiväkirja, Mat-
ka Neuvosto-Karjalaan 1.–31.7.1968).
Tutkimustyön valvonta ei rajoittunut tä-
hän. Matkaseurueeseen liittyi myös jok-
sikin aikaa Petroskoista matkustanut
salaisen turvallisuuspalvelun eli KGB:n
Jorma Kivekäs. Virtaranta kommentoi
Kivekkään saapumista tutkimusseu-
rueeseen matkapäiväkirjassaan lakoni-
sesti: ”Petroskoista tuli mukaan ’seurak-
semme’ KGB:n mies Jorma Kivekäs.”
(Matkapäiväkirja, Matka Neuvosto-
Karjalaan 1.–31.7.1968, 40.)

Ulkomaalaisten Neuvostoliitossa te-
kemä tutkimus oli 1960-luvulla tarkas-
ti valvottua. Tämän käytännön taustalla
oli hallinnon halu valvoa ideologisesti vi-
hollisinaan pitämiä ulkovaltoja ja niiden
edustajia. Paikalliset tutkijat olivat myös
velvollisia raporttoimaan matkan aikana
näkemästään ja kokemastaan esimie-
hilleen. Folkloristi Karina Lukinin mu-
kaan tutkijoita valvottiin Neuvostoliitos-
sa monella tavalla toisen maailmasodan
jälkeen:

Toista maailmansotaa ja repressiota
seurasi pitkä aikakausi, jolloin käsityk-
set sallituista [tutkimus-]kirjoittami-
sen tavoista olivat suhteellisen pysy-
viä. Tietoisuus tutkimusinstituuteissa
ja kirjojen ja lehtien toimitusneuvos-

toissa toimivista sensoreista lisäsi tut-
kijoiden itsesensuuria. Tämä yhdessä
menneiden ja käynnissä olevien rep-
ressioiden kanssa synnytti koko yhteis-
kuntaan pelon ilmapiiirin, joka vaikut-
ti myös etnografien toimintaan. Tutki-
muksissa suositettiin vähemmän arkoja
aiheita, mikä tarkoitti, että keskityttiin
tutkittavien yhteisöjen menneisyy-
teen, materiaaliseen tai perinteiseen
kulttuuriin mieluummin kuin nykyai-
kaan, neuvostoyhteiskuntaan tai hen-
kiseen perinteeseen. (Lukin 2011, 59.)

Neuvostoliittolaisten tutkijoiden läsnä-
olo tutkimusmatkalla siis todennäköi-
sesti vaikutti keskusteluissa käytyihin
aihepiireihin ja suuntasi omalta osal-
taan tutkimusta menneisyysorientoi-
tuneeksi.

Virtarannan tutkimusorientaation vaikutus haastatteluihin

Virtarannan tutkimusorientaatio liittyi
kielentutkimukseen ja siinä erityisesti
murteentutkimuksen paradigmaan. Ta-
voitteena oli kerätä eli nauhoittaa ”aitoa
kansankieltä sen luonnollisessa ympä-
ristössä.” Etsittiin selkeästi artikuloivia
”kielimestareita”, mahdollisimman sel-
keästi puhuttua, mutta vivahteikasta
murretta osaavia ihmisiä.⁴ Kielentutki-
muksen materiaaliksi kerättiin vapaata
kerrontaa. Käytännössä se tarkoitti
haastattelumenetelmän käyttämistä.

1900-luvun puolivälin suomalaisen
murteentutkimuksen paradigmassa
oli nähtävissä pyrkimys kieliopillisten
muotojen tallentamiseen elävästä kie-
lellisestä tilanteesta⁵. Toinen keskeinen
kielentutkimuksen paradigma oli puhu-
tun kieliaineksen tallentaminen. Haas-
tattelemalla tallennettiin paljon perin-
neaineistoa. Tämä johtui osaltaan haas-
tatteluihin valituista aihepiireistä, mut-
ta myös siitä, että useat kielentutkijat oli-
vat opiskelleet folkloristiikkaa ja kansa-
tiedettä sivuaineenaan (haastattelu Jaak-
ko Yli-Paavola, 2018). Tutkimushaastat-
teluihin valitut aihepiirit olivat keino
saada haastatellut puhumaan (Yli-Paa-
vola 1970, 39).

Virtarannan haastattelumenetelmä
perustui ennalta laadittuihin kysymyk-
siin tietyistä aihepiireistä. Haastattelu-
jen aiheet liikkuivat vanhassa kansan-
kulttuurissa ja omavaraistalouteen liit-
tyvissä elinkeinoissa: maanviljelyssä,
kalastuksessa ja metsästyksessä. Virta-
rannan tekemän tallennuksen tavoittee-
na oli saada materiaalia tekeillä olevaan
Karjalan kielen sanakirjaan, jonka päätoi-
mittajaksi hänet oli valittu vuonna 1954
(Itkonen 1978, 14). Pyrkimys tallen-
taa murren sanakirjaa varten ne sanaston
kerrostumat, joita karjalaiset käyttivät
ennen neuvostovaltaa – ennen kolhoo-
sien ja valtioneuvostojen muodostumista –
selittää haastattelujen menneisyysorien-

taatiota. Taustalla vaikutti myös kielen-
tutkimuksen traditioon kuuluva kansa-
tieteellisiin aihepiireihin keskittyminen,
joka oli tyypillistä maantieteellis-histo-
riallisesti suuntautuneille kielentutki-
joille. Haastatteluissa ei oltu kiinnostu-
neita teollistumiseen liittyvästä sanas-
tosta tai neuvostohallintoon ja sosialis-
miin liittyvästä sanastosta, jota todennä-
köisesti olisi vuonna 1968 ollut saatavilla
myös karjalaksi, ainakin jonkin verran.

Vuoden 1968 matkalla Virtarannalle
valikoitiin haastateltaviksi iäkkäitä
ihmisiä, koska ihanteena oli taltioida
kansankieltä. Oletus oli, että 50 vuotta
nuoremmat neuvostokarjalaiset eivät
olleet sopivia kielentutkimuksen in-
formanteiksi. Tuon ajan murteentutki-
muksessa informanteja koskeva ihan-
ne oli löytää haastateltavia, joiden puhe-
tapa ei ollut ”koulunkäynnin ja joukko-
viestimien vaikutuksesta yleiskielen ta-
soittamaa” (Yli-Paavola 1970, 35–36).
Vienan Karjalassa enemmistö Virtaran-
nan haastatelluista oli yli 70- tai 80-vuo-
tiaita, ja miltei kaikki haastatellut oli-
vat naisia. Kielentutkijat ajattelivat, että
naiset soveltuivat miehiä paremmin kie-
lentutkimuksen informanteiksi, koska
miesten katsottiin olevan naisia alttiim-
pia uusille kielen vaikutteille heidän suu-
remman liikkumisensa ja kontaktiver-
kostonsa takia (Yli-Paavola 1970, 37).
Vienan Karjalassa karjalaa puhuvia iäk-

käitä miehiä oli sitä paitsi luultavimmin
vaikeampi löytää 1960-luvulla kuin nai-
sia, koska miehiä oli kaatunut rintamal-
la sankoin joukoin tai he olivat joutuneet
etnisten puhdistusten kohteeksi. Kylis-
sä kyläneuvoston jäsenet tai muut virka-
miehet valitsivat Virtarannalle ja Kau-
koselle haastateltavat. Myös haastatellut
suosittelivat sopivia uusia haastateltavia,
ja Virtaranta myös värväsi itse haastatel-
taviaan, kun hän iltaisin haastatteluihin
varatun ajan ulkopuolella liikkui kylissä
valokuvaamassa. Useimpia haastatelta-
vistaan Virtaranta ei kuitenkaan valin-
nut itse.

Virtarannan aikaistutkijoiden kä-
sitys kielestä oli staattinen: kieltä ei näh-
ty tilanteellisesti vaihtelevana ja yksilön
taustan mukaan varioivana ilmiönä. Sen
sijaan murteentutkimus keskittyi hah-
mottelemaan yhtenäisiä kielimuotoja ja
selvittämään yksittäisten kielenpiirtei-
den ja niiden varianttien leviämistä ja le-
vinneisyyttä. (Aarikka 2018, 388; Häk-
kinen 2008, 147–148.) Kielentutkija
Lotta Aarikka kirjoittaa: ”1800-luvun
lopun ja 1900-luvun alun murteita tut-
kivia kielitieteilijöitä kiinnosti puhutun
kielen historia, ja heidän näkökulman-
sa oli retrospektiivinen: informanteiksi
valittiin vanhoja ja kouluttamattomia ih-
misiä, jotka ’osasivat’ vanhaa murretta”
(Tommi Kurki 2007, 144–145; ks. esim.
Virtaranta 1946, 7). Tutkimuskohde ha-

luttiin kuvata ehyenä siitä huolimatta, et-
tä tutkijat tunnistivat kielellisen vaihte-
lun olemassaolon. Virtarantakin kuului
tutkijoihin, jotka näkivät kielen alueel-
lisesti rajautuneena ja yhtenäisiä maan-
tieteellisiä alueita edustavana, vaikka hä-
nellä oli jo väitöskirjassaan ollut näkö-
kulmanaan kielen varioivuus. Tämä nä-
kyy haastatteluissa siten, että Virtaran-
ta kysyy tarkasti haastatellun syntymä-
paikan ja kylän, jossa tämä vietti lapsuut-
taan: hän ryhmitteli tallennetut murteet
lapsuuden kotipaikan mukaan matka-
päiväkirjassaan.

Kielentutkimuksen intressit näkyi-
vät haastatteluissa myös niin, että Vir-
taranta pitäytyi haastatteluissaan etu-
käteen valituissa aihepiireissä. Hän ei
useinkaan laajentanut keskustelua ti-
lanteissa esiin tuleviin seikkoihin. Tästä
hyvänä osoituksena ovat esimerkiksi ne
haastattelutilanteet, joissa haastatelta-
vat kertoivat Virtarannalle henkilökoh-
taisista elämäkokemuksistaan, kuten
evakkomatkoistaan toisen maailman-
sodan aikana. Virtaranta ei kommentoi-
nut haastateltujen kokemuksia tai kysy-
nyt lisäkysymyksiä aiheesta. Tähän oli
omat syynsä, joihin palaan seuraavassa
osiossa, kun käsittelen hallinnon harjoit-
tamista toimista vaikenemista.

Vaikutuksensa haastattelutilantei-
den vuorovaikutukseen oli myös nau-
hoittamiseen liittyvissä ihanteissa.

Haastattelutilanteessa pyrittiin välttämään keskeytyksiä ja siksi Virtaranta harvoin esitti haastatelluilleen jatkokysymyksiä. Tallentamisen ihanteena kenttätutkimuksessa oli häiriöttömän tallennustilanteen järjestäminen. Ihanteena oli, että tutkija ei ”pilaa” tallennustilannetta puuttumisellaan tai kommentoinnillaan. Samankaltainen autenttisuuden ihanne tallentamisessa oli 1960-luvulla folkloristisessa kenttätuttyössä (Knuuttila 2010, 29), mutta kielentutkimuksessa oltiin vielä erityisen tarkkoja siitä, että puheen artikuloinnista sai selvää, ja siksi keskeytyksiä pyrittiin välttämään (Yli-Paavola 1970). Keskustelutahdin verkkaisuus ja erityisesti kysyjän artikuloinnin selkeys on kuul-tavissa Virtarannan haastattelunauhoilta. Se, että haastattelijalla oli verk-kainen tempo, mahdollisti sen, että ihmisillä oli aikaa puhua. Haastattelutilanteet saattoivat olla silti hyvinkin elä-väisiä. Äänitteisiin on tallentunut varsi-naisen keskustelun lisäksi paljon tausta-ääniä, kuten lasten puhetta, astioiden kilinää, ulkoa tulevia liikenteen ääniä. Tältä osin siis ”laboratorio-olosuhteiden” eli häiriöttömyyden saavuttami-nen kenttänauhoitustilanteissa ei ollut mahdollista.

Virtarannan haastattelu-intressejä määrittelevät myös hänen esitetonsa vienalaisista ja heidän elämästään. Kym-

menen vuotta aiemmin, vuonna 1958, Virtaranta oli julkaissut teoksen *Vie-nan kansa muistelee*. Se on kokoelma Suomessa ja Ruotsissa asuvien vienan-karjalaisten muistitietoa, jota Virta-ranta kokosi haastattelemalla karjalai-sia siirtolaisia. Tämä laajasti vienalais-ten kansankulttuuria ja elämää kuvaava teos loi pohjan Virtarannan tallennus-työlle vuonna 1968. Vaikka tallentami-sen taustalla oli ennen kaikkea kielen-tutkimuksen materiaaliksi sopivien kie-lennäytteiden kokoaminen, Virtarannal-la oli julkaisunsa perusteella paljon en-nakkotietoa kansankulttuurista ennen vuoden 1968 tallennusmatkaa⁶. Kirjas-sa esitellyt aihepiirit ovat keskeisiä myös Virtarannan vuonna 1968 tekemissä haastatteluissa, joissa menneeseen elä-mäntapaan liittyvät aihepiirit olivat kes-keisiä. Esitiedot helpottivat murrehaas-tattelujen tekemistä, kun Virtarannalla oli tietämystä paikallisista tavoista ja jopa alueella asuneista henkilöistä. Sa-nastonkeruun kannalta oli myös tärkeää, että hänellä oli hyvä sanavarasto ja sel-keitä aihepiirien kokonaisuuksia, joista sanastoa haluttiin.

Hallinnon harjoittamat toimet ja niistä vaikeneminen

Virtarannan nauhoitusten kautta syn-tyy monipuolinen kuva vienankarja-

laisten entisestä elämästä⁷ – elämästä ennen maatalouden kollektivisointia ja metsäteollisuuden käynnistymistä. En-nen näitä muutoksia, jotka käynnistyi-vät vaihteittain ja eri kylissä hiukan eri ai-kaan 1930-luvun loppupuolelta lähtien, omavaraistalous oli kaiken perusta. Us-komusperinnettä ja konkreettista mate-riaalista elämää kannatteli rikas suulli-nen perinnekulttuuri, joka siirtyi suku-polvelta toiselle. Monitahoinen elämän-piiri uskomuksineen ja kyläyhteisöineen tulee elävästi kerrottua monien Virta-rannan tekemien haastateltujen kautta. Aineistosta puuttuu lähimenneisyyden ja sota-aikojen tarkempi kuvaus, eli ku-vaus siitä, miten kylien elämä oli muut-tunut neuvostomodernisaation ja sotien myötä. Jotkut haastateltavat viittaavat sota-aikaan kertomalla sen paikkakun-nan, jossa olivat sotaa paossa.

Vaikka haastattelujen fokus ei ol-lutkaan ihmisten kokemuksissa, jotkut haastateltavat kertoivat Virtarannalle vaikeistakin kokemuksistaan. Näin ta-pahtui Uhtualla Virtarannan ja kielen-tutkija Vladimir Rjagojevin haastatel-lessa miltei 90-vuotiaasta naista, Varvana Nikiforovna Prokkosta. Aluksi haastat-eluissa puhuttiin Ponkalahden kylästä, jossa Prokkonen oli asunut lapsena ja myös aikuisena perheen äitinä. Virta-ranta kysyi Ponkalahden asioista, ku-ten kylässä toimineista tietäjistä, veren-

seisauttajista ja taudeista parantamisesta. Nauhalla Prokkonen kertoo perheensä vaikeuksista, kuten siitä, miten navetta paloi, ja perheen sen seurauksena kärsimästä nälästä. Kun Virtaranta kääntää puheen hallavuosiin ja pettuleivän laati- miseen, haastateltava kertoo omakohtaisesta tapauksesta, 1920-luvun loppuun tai 1930-luvulle sijoittuvista tapahtumista:⁸

Varvana: Heit oli viisitoista miestä, lähettiin tuota rautatielle jotta työtä etsimään. Kaikkiihan heiät päätettiin vain. Punaupseeri sattui tulemaan tiellä vastaan ta piätti sano: ”Minne olette lähten?” ”Ka läksimmä Suomeeh työtä etsimää, Karjalassa ei ollut meillä työtä tähä aikaan.” Ei ni mitä ollut... Silloin ei ollut. No. [Tauko.] Ta niin heiät päätettiin ja vietiin. Hiän vuo- jen oli, kun tuotiin pihalla, niin se oli niin kuin pokoiniekkä. Hiän meni niin huonoks’. Ei ollut mistä antaa silloin viel itselläkään ruokoa. No. Oh hoh hoh. [Huokailee.] Toisilla kellä oli paremmat kojit, mit jätih kotii tänne, siitä työnnettii heille possill- koo. Sano miun ukko miulle että toi- set miehet sano hänelle jotta: ”Min- täpä se ei siulle possillkkoo työnnetä kun meillä kaikilla työnnetää toisil- la?” Hän sano jotta [itkee]: ”Miun per- heellä ei ole itellä. Nälkään kuollaan”, sano, ”itekki.”

Pertti: On siulla ollut elosta.

Varvana: Oli se kato nii jotta. [Niistää.]

Pertti: Hm. Kuule, sieltä Ponkalahen kylästä oliko siellä sellaisia akkoja ta- hi ukkoja, jotka sitä vanhaa runoa lau- loi, virsie?

(Kotus 075261BZ)

Edellä oleva sitaatti liittyy kulakkien⁹ vangitsemiseen. Ennen tätä sitaattia Prokkonen on kertonut, että kotiky- lään tulivat punaupseerit pitämään ko- kousta. Oli määrätty, että kylästä piti il- moittaa tietty määrä kulakkeja tai muista poliittisista syistä tuomittavia joko van- keuteen tai karkotukseen. Kyläläiset keräsivät nimiä, mutta paikalliset virka- miehet eivät antaneet heidän keräämään- sä listaa eteenpäin. Vangitsemismääräys oli kuitenkin toteutettava, ja tästä syystä Prokkosen mieskin vangittiin muiden töitä etsimään lähteneiden miesten mu- kana. Prokkonen kertoo edellä olevassa sitaatissa, että työtä etsimään lähteneet miehet pidätettiin, ja he olivat vangittui- na vuoden verran. Kun mies palasi kotiin vankilasta, hän oli niin huonossa kun- nossa, että muistutti vainajaa. Perheellä ei ollut ollut mahdollisuutta lähettää hä- nelle ruokapaketteja vankilaan, koska he itsekin kärsivät nälkää. Tapauksen muis- teleminen saa Varvana Prokkosen itke- mään. Virtaranta ottaa osaa kokemuk- siin omalla kommentillaan ”on siulla ol- lun elosta”, jonka voisi suomentaa: ”on si- nulla ollut kova elämä”. Virtaranta ei jää

enempää kuulostelemaan Varvana Prok- kosen miitteitä tapahtuneesta, vaan joh- dattaa haastattelun muihin aiheisiin ky- symällä häneltä vanhan runon laulajia Ponkalahdesta. Tätä ei voi suoranaises- ti tulkita aiheen sivuuttamiseksi, mutta siinä on kuitenkin sellainen sävy, että henkilökohtaiset kokemukset eivät ole niitä, joista ensisijaisesti halutaan kes- kustella.

Virtarannan matkapäiväkirjoissa on kyseisen haastattelunauhan kohdalla merkintä, että haastattelussa läsnä ollut Vladimir Rjagojev oli käskennyt pyyh- kiä pois äänitetyt osuuden eli nauhan b-puolen alun, ilmeisesti juuri tämän nauhalle tallennetun Varvanan ker- toman tapauksen. Edellä mainitut ta- pahtumat eivät sopineet viralliseen ku- vaan Neuvosto-Karjalan elämästä. Ta- vallisten ihmisten joutuminen hallin- nollisiin päätöksiin toteutetun terrorin sattumanvaraisiksi kohteiksi oli Karja- lan rajaseudulla tapahtunutta todelli- suutta. Sitä ei kuitenkaan haluttu taltioi- da Neuvostoliiton arkistoon. Kotimais- ten kielten tutkimusarkistoon nauha on kuitenkin päätynyt sensuroimattomana. Virtarannan ja hänen paikallisen kolle- gansa tavat reagoida haastatellun pu- heeseen olivat erilaiset. Virtaranta otti nauhalla naisen kertomuksen vakavasti kommentoimalla hänen kovaa osaansa. Kollega sen sijaan halusi vaientaa naisen

kertomuksen pyyhkimällä sen pois nauhalta. Nauhoitusta ei kuitenkaan ilmeisesti konkreettisesti tuhottu, koska haastatteluosuus on ainakin Virtarannan Suomeen tuomissa nauhoituksissa jäljellä.

Ihmisten kokemukset maatalouden kollektivoinnista nostavat esiin muistot siitä, miten hankalaa yksityisten perheiden oli antaa karjaansa ja hevosiaan kolhoositalouksiin. Heillä oli pelko oman perheensä selviytymisestä ilman oma-varaisuutta (haastattelu Varvana Kiri-lova, 9.7.1968). Tätä tai muiden haastateltavien kokemuksia, jotka tulevat esiin haastatteluissa ja liittyivät hallinnon määräyksiin, ei Virtaranta kommentoimillään tavalla. Hän jatkaa perinteisiin tapoihin liittyviä kysymyksiä. Tutkittavien arkuus puhua poliittisista asioista tai ylipäätään henkilökohtaisesti kokemistaan Neuvostohallinnon toimista tulee ilmi Virtarannan matkapäiväkirjasta (s. 93) kohdassa, jossa hän kertoo siitä, että yksi kylässä tavatuista mahdollisista haastateltavista joudutaan taivuttelemaan haastateltavaksi. Taustalla on pelko, että haastateltavan täytyy puhua poliittisista kysymyksistä. Virtaranta kuvaa päiväkirjassaan, että hänen tutkijakollegansa Vladimir Rjagojev ”taivastavasti selittää epäpoliittiset tarkoituksemme ja tämä suostui lopulta haastatteluun.”

Karjalan kielen muutoksista ja asemasta vaikeneminen

Virtarannan käsitys tutkimuskohteestaan eli karjalan kielestä tulee esiin tutkimusaineistossa ideaaleina tietynlaisesta kielestä. Virtaranta ei nähnyt karjalan kieltä rajaseudulla asuvien ihmisten elämänpiiriin muuttuvaisena elementtinä, tai ainakin hänen oli vaikea hyväksyä tiettyjä kielen piirteitä osaksi hyvää kielenkäyttöä. Näin tapahtui etenkin silloin, jos karjalaan sekoittui suomen kielen sanoja. Virtaranta tapasi Vuokkiniemessä 7.7.1968 Marina Garmujevan, 77-vuotiaan naisen. Haastattelutilanteessa oli mukana kielentutkija Aleksandr Brantšev Petroskoista, mutta hän pysyi vaiti koko haastattelun. Haastattelun aluksi Virtaranta kysyi haastattelumenetelmälleen rutiininomaiset aloituskysymykset, kuten Garmujevan lapsuuden perheeseen kuuluneista henkilöistä ja kotikylän nimen. Sitten hän siirtyi elämään Koivarven kylässä, eli kylässä, jonne Marina oli siirtynyt naimisiin mentyään. Virtarantaa kiinnostivat vanhat maanviljelytavat:

Pertti: Mitä peltoh kylvettih?

Marina: Ka kylvettih otroa, rukeita, kauroja. No kellä mitä oli kylvöä. No siitä perunoa ta naurista ta...

Pertti: Kuule elä sie sano suomeksi, sa-

no omah kieleh.

Marina: Nohh [naurahtaa] ähä...

Pertti: Pitäy karjalan kieleh paissa siun.

Marina: Karjalanko?

Pertti: Nii.

Marina: No mie kyllä pakajan karjalan kielel.

Pertti: No paka-ja sie!

Marina: Vain mie arvelin moošet et ymmärrä.

Pertti: Kyllä ymmärrän.

Marina: No kun ymmärrätte nii sen parempi. [Nauraa. Huokaus. Tauko.]

Pertti: Missä heinällä kävit?

(Kotus 07539AZ)

Haastateltava on puhunut haastattelun alusta alkaen karjalaksi, mutta käyttäen puhuessaan viljelykasveista suomenkielisiä sanoja peruna ja nauris. Virtaranta kehottaa häntä puhumaan omalla kielellä, ja haastateltava hämmentyy. Virtaranta täsmentää, että hänen täytyy puhua karjalan kielellä. Haastateltava varmistaa Virtarannalta, että karjalaksiko hänen täytyy puhua. Kun Virtaranta myöntyy, haastateltava sanoo puhuvansa karjalaksi, mutta luulleensa, ettei Virtaranta sitä ymmärrä.

Haastattelunauhoista ei selviä, miten haastattelijat esittäytyvät haas-

tateltaville. Edellä olevassa haastatteluesimerkissä tulee esiin kielenkäyttötilanne, jossa tutkittavan esioletukset ovat läsnä. Marina on tietoinen siitä, että Virtaranta on suomalainen. Vaikka Virtarannan suomalaisuutta ei olisi kerrottu, haastateltava kuulee sen Virtarannan puheesta, josta karjalalle tyypilliset s-äänteet puuttuvat. On todennäköistä, että Virtaranta on myös esitelty Marinalle suomalaisena professorina. Marina käyttää puhuessaan suomenkielisiä ilmauksia. Suomen kielen käyttämistä hän perustelee sillä, että ajattelee Virtarannan paremmin ymmärtävän hänen puhettaan. Suomen käyttämiseen on voinut vaikuttaa myös se, että suhde suomen kieleen oli läntisessä Vienassa arkipäiväinen. Suomea oli käytetty 1920-luvulta lähtien Neuvosto-Karjalan paikallisen hallinnon, koulutuksen ja kulttuurin kielenä ei-venäjänkielisen väestön keskuudessa (Tuulikki Kurki 2018, 12–13). Myös yhteydet Suomeen olivat olleet tiiviit laukkukaupan ja muun suomalaisten kanssa harjoitetun kanssakäymisen takia (Naakka-Korhonen 1988, 265).

Ei ollut siis mitenkään poikkeuksellista, että vienalaiset käyttivät puheesaan suomenkielisiä ilmauksia, vaikka 1960-luvulla suomen tai karjalan kielen käyttöä julkisesti ja yksityisestikin varottiin. Virtarannan tutkimusint-

resseissä oli kuitenkin tallentaa autenttista kieltä. Virtaranta kommentoi sekä tutkimuspäiväkirjassaan että myös haastattelunauhalla Marina Garmujevaa huonoksi puhujaksi, ja osaltaan tämä johtuu siitä, ettei hän pitänyt Garmujevan puhumaa karjalaa ”puhtaan”, koska puheessa oli suomen kielen sanoja.

Virtarannan käsitys karjalan kielestä perustuu hänen aiempiin kokemuksiinsa vienalaisten siirtolaisten kanssa työskentelemisestä. Siirtolaiset olivat muuttaneet pois Vienan Karjalasta ennen Neuvostoliiton syntymistä ja puhuivat 1900-luvun alun karjalaa. Murteentutkimuksen koulukunnan kasvattina Virtaranta pyrki tallentamaan säilynyttä ”vanhaa murretta”. Hänen kielikäsitteensä ei ollut päivittynyt vastaanottamaan 1960-luvun karjalaista kieltä, joka oli saanut vaikutteita toisaalta suomen kielestä, mutta myös venäjältä. Virtaranta oli tarkka siitä, jos informantit puhuivat suomea. Hän mainitsi informanttien käyttämistä suomen sanoista myös matkapäiväkirjassaan (s. 178) informanttien kohdalla: ”sotkee suomen sanoja puheeseen.”

Kun Virtaranta jatkaa Vuokkiniemessä kenttätöitään haastatteleamalla Tatjana Mihailovna Elovaaraa samana päivänä 7.7.1968, hän kieltää tätä puhumasta suomeksi:

Pertti: No kuule sanohan sie kuin sitä nuottoa... nuottoa... nuotalla ppyyvetih siellä Koivarvessa? Sano ihan tarkka se, [tauco] alusta loppuh soaten, ta karjalan kielellä vain pakajat [haastateltava naurahtaa], ei suomen sanoja.

Tatjana: Ei ole miullai ku tätä väketystäni. [Nauraa.] Enkä suata venäjäksi yhtä sanoa, yhen verran suomen pakinoa. Ainaks' sanoa kun metsän korvessa joukkoni keral olin, niin johan on muutoksia tullu.

Pertti: No se on hyvä. Sano sie Tarja omalla kielellä. No kuule, otamme sen nuotan vevon. Missä nuotta kuivatettih?

(Kotus 075421AZ)

Virtaranta etsii sopivaa vienalaista ilmausta pyytäessään haastattelemaansa Tatjanaa kertomaan nuottakalastuksestaan. Virtaranta kehottaa tätä puhumaan vain karjalan kielellä. Tatjana kuvailee omaa puhettaan ”väketykseksi”, jolla hän kuvailee karjalaksi puhumistaan. Hän myös kertoo ettei osaa puhua venäjäksi ”yhtä sanoa” mutta osaa jonkin verran suomea. On ymmärrettävää, että hän tuo esiin venäjän kielen, joka oli 1960-luvulla Vienan Karjalassa jo yleistynyt virallisen kanssakäymisen kieleksi. Tatjanan viimeistä repliikkiä on hankala tulkita, mutta tulkitsen sen liittyvän Virtarannan pyyntöön kertoa nuottakalastuksesta. Tatjana ei koe olevansa siinä

asiantuntija, koska on elänyt omien sanojensa mukaan keskellä metsää, jonka tulkitsen tässä vastakohdaksi järven rannalla elämiselle.

Kielen autenttisuuden ihanteen ja ”puhtaan karjalan kielen” olemassaolon utooppisuus tulee esiin myös haastatteluisa, joissa ilmenee ihmisten oma käsitys karjalan kieleen siirtyneistä vaiutteista. Haastateltu Tarja Grigorieva Lipkin mainitsee: ”Nyt on tämä meän karjala sekon, kun venäjistä sinne los-siu...” eli hän kuvaa karjalan kieltä sekoittuneeksi kieleksi, jonne on otettu lainasanoja venäjistä. Tämä kommentti ei kuitenkaan herätä keskustelua karjalan kielen nykyisestä olemuksesta tai lisäkysymyksiä Virtarannan suunnalta. Karjalan kielen kokemista muutoksista ei muissa haastatteluissa keskusteltu avoimesti. Haastateltavat eivät kuitenkaan aina vastanneet Virtarannan odo-tuksiin sen suhteen millaisella kielellä he puhuivat.

Kun tarkastellaan aineistoa suhteessa karjalan kieleen, jonka tallentaminen oli Virtarannan keskeisin motiivi kentätyölle karjalaisten parissa Neuvosto-Karjalassa, on mielenkiintoista, että karjalan kielen asemasta haastatteluajankohtana ei haastatteluissa puhuta. Ainoastaan yksi Virtarannan haastatteleminen naisista nosti esiin sen, kuinka hänen omat lapsenlapsensa eivät ym-

märrä karjalaa. Jyväskylähdessä haastateltu Tatjana Torvinen oli hiukan yli 50-vuotias ja asui kotitalossaan vanhan äitinsä ja puolisonsa kanssa. Virtaranta haastatteli Tatjanaa useamman kerran, koska tämä oli niin hyvä kertomaan tarinoita.

Pertti: Sie se vielä starinan sanot.

Tatjana: Kyllä niitä olen pitält sanonut. Tällä tyttären tyttärellä kun ne pitäis vielä kiäntöä venäjäksi kun ei malta karjalaksi. No skaski skaski ja itse en kaikkie muista niitä siitä hänelle selvittöä, ne pitäis kiäntöä hänelle venähäksi. Häntä raukkoa kun on opastettiin venäjäksi, seimilöissä kun on kasvanu ja venäläistä koulua kun on käyny, ei ni yhtänä suomeks’opastettu [kuiskaa lopun lauseen].

(Kotus 07531BZ)

Tatjana harmittelee, että tyttären tytär olisi innokas kuulemaan isoäidin kertomia satuja, mutta Tatjana ei niitä kaikkia ole voinut lapsenlapselleen kääntää venäjäksi. Lapsenlapsi ”raukka” kun on käynyt venäjänkielisessä päiväkodissa ja koulussa eikä ole saanut opetusta suomeksi. Tässä yhteydessä suomenkielinen opetus vertautuu karjalan kieleen¹⁰. Vienen karjalan murre on Neuvosto-Karjalassa käytetyistä karjalan kielen murteista lähimpänä suomea. Tatjanan puheesta on luettavissa huoli siitä, että perinne

ei enää välity suullisesti kerrottuna, koska lapsenlapsi ei osaa kieltä, jolla satuja kerrotaan. Toisaalta kommentti paljastaa karjalan kielen yhteiskunnallisesti heikon aseman.

Vaikeneminen Karjalan ja Suomen sotahistoriasta

Aineisto kertoo omalta osaltaan siitä, että 1960-luvulla elettiin aikaa, jolloin sotahistorian tapahtumat, joissa suomalaiset ja neuvostoliittolaiset olivat olleet sodan osapuolina, olivat vaiettu puheenaihe Neuvosto-Karjalassa Virtarannan tekemissä haastatteluissa. Haastatteluaineistossa ei mainita Karjalan kansannousun tapahtumia 1920-luvun alussa, johon liittyi myös suomalaisten heimosoturien läsnäolo alueella sodan taistelevana osapuolena. Vaikka taisteluja käytiin juuri niillä seuduilla, jossa Virtaranta liikkui vuonna 1968, sotatapahtumat eivät nouse kertaakaan esiin haastatteluissa. Karjalan kansannousun aikaan 1920-luvun alussa Suomeen virtasi suuri määrä vianalaispakolaisia, joista osa jäi pysyvästi Suomeen. Tämäkään kysymys ei tule esiin haastatteluista tai ainakin heidän sukulaisistaan oli henkilökohtaisesti kokenut Suomesa vietetyn ajan.

Virtaranta myös itse vaikenee haas-

tatteluissa omista kokemuksistaan suomalaisena sotilaana vuosina 1941–1944 Neuvosto-Karjalassa. Sodan alkaessa vuonna 1941, hän oli 23-vuotias suomen ja sen sukukielten opiskelija, joka päätyi rintamalle aluksi tykistöön. Sotilaana toimimisen lisäksi hän erityisesti loma-aikoina teki sanastustyötä rintamalinjan takana alueella asuvien karjalaisten parissa. Hän liikkui tuolloin eteläisimmillä alueilla, kuin joilla hän tutkimustarkoituksessa vuonna 1968 liikkui, Karhumäen seuduilla ja myöhemmin valistusupseerina toimiessaan laajalla alueella Aunuksessa ja Laatokan Karjalassa. Sota-aikana tehdyt kenttätutkimukset suuntasivat Virtarannan uraa nimenomaan karjalan kielen tutkijaksi (Niiranen 2022, 22–23). Aiemmat kokemukset karjalaisten kanssa tehdystä sanastustyöstä ja Karjalan alueen tuntemus sekä paikallisiin ihmisiin tutustuminen vaikuttivat vahvasti Virtarannan tapaan tehdä kenttätutkimusta. Kaikki nämä kokemukset toimivat esiymmärryksenä haastattelutilanteissa, eikä niiden vaikutusta voi vähätellä.

Virtaranta ei vuoden 1968 haastatteluissaan kuitenkaan ottanut esiin sota-aikaa, eikä omia kokemuksiaan sotilaana tai sanastotyössä karjalaisten parissa. Ilmeisesti tuoreessa muistissa oli se, että suomalaiset ja karjalaiset olivat sodan vastakkaisina osapuolina, karjalaisten

taistellessa neuvostosotilaina. Virtaranta suomalaisena edusti karjalaisten silmissä miehitysvaltaa, sillä suomalaiset miehittivät Neuvosto-Karjalaa jatkosodan aikaan. Murteentutkimuksen tieteenperinteen ihanteenahan oli tietynlaisen neutraalius ja objektiivisuus haastatteluissa. Tämä seikka olisi saattanut vaarantua, jos Virtaranta olisi tuonut esiin omia sotakokemuksiaan. Tällä valinnalla hän ei tullut korostaneeksi sitä seikkaa, että oli karjalaisille vieraan valtion edustaja, suomalainen. Keskusteluissa ei siis voitu avoimesti tarkastella sitä, miten karjalaiset kokivat suomalaiset muuttuneessa tilanteessa, sotien jälkeisessä ilmapiiirissä, jossa piti tarkasti varoa olemasta yhteyksissä ”vihollisena” pidetyn naapurikansan kanssa. Ehkäpä juuri vaikeneminen kuvastaa sitä, miten latautuneita haastattelutilanteet osaltaan olivat. Selvää on, että vaikeneminen suomalaisen ja karjalaisten yhteisistä sotaan liittyvistä historian vaiheista ja kummankin osapuolen kokemuksista, vaikeuttaa sen ymmärtämistä, millaisia ajatuksia karjalaisilla haastateltavilla mahdollisesti oli luottamuksesta ja avoimuudesta haastatteluihin liittyen. Haastatteluaineiston ja kenttätutkimuspäiväkirjojen perusteella ei hahmotu, mikä kaikki karjalaisten kokemuksissa oli sellaista, jota ei suomalaiselle haastattelijalle haluttu tai pystytty juuri tilanteen jännitteisyyden takia ker-

tomaan. Tämä jännitteisyys lisäsi tilanteiden arkaluontoisuutta sen lisäksi, että karjalaiset varoivat nykyhetkestä tai lähimenneisyyden kokemuksista puhumista.

Miksi hiljaisuus pitää huomioida?

Olen artikkelissani tarkastellut Virtarannan keräämässä haastatteluaineistossa olevaa hiljaisuutta, joka ilmenee vaikenemisena tietyistä puheenaiheista. Pohdin aineistoa kielen, karjalaisten identiteetin ja lähimenneisyyteen liittyvän kokemukseronnan perspektiiveistä. Ajatus aineiston tutkimisesta hiljaisuuden näkökulmasta syntyi siitä, että aineiston avulla ei pääse tarkastelemaan tutkimusajankohtaa, eli 1960-lukua, koska aineistossa keskitytään kaukaisempiin aikoihin. Tallennuksen kohteena oleva karjalan kieli ei hahmotu haastatteluhetkeen, vaan piirtyy esiin menneisyyteen kuuluvien elinkeinojen ja kansankulttuurin piirteisiin keskittyvän kerronnan kautta. Sanastoa, joka liittyisi kolhoositalouteen, metsäteollisuuteen tai modernisaatioon, Virtaranta ei kysele. Karjalankielinen identiteetti jää haastatteluissa taka-alalle, ja karjalan kielen puhuminen näyttäytyy vain vanhemman sukupolven perspektiivistä ja silloinkin se piirtyy esiin alisteisena venäjänkielisyydelle.

Hiljaisuus ilmenee tutkimuksessani osana haastattelutilanteeseen liittyvää kanssakäymistä. Sen taustalla ovat toisaalta tietyt tutkimuksen tekemiseen liittyvät tavoitteet ja käytännöt, mutta myös haastateltujen haavoittuva asema suhteessa puheoikeuteen. Sitä selittää haastateltujen yhteiskunnallisen tilan puute, joka ilmeni varovaisuutena ottaa esiin kovin poliittisesti arkoja aiheita.

Tilan puute vaikuttaa olevan läsnä myös suomalaisten tutkijoiden kenttä-tutkimuksen toteutumisessa. Haastattelutilanteissa vaikuttivat läsnä olevat poliittiset jännitteet: suomalaisten kielentutkijoiden tekemää tutkimusta Neuvosto-Karjalassa valvottiin tarkasti. Pelkona oli tutkimusyhteistyön loppuminen, jos suomalaiset olisivat toimineet kenttäolosuhteissa odotusten vastaisesti. Toisaalta tutkijoita painoi vastuu tutkittaviaan kohtaan: 1960-luku oli vielä aikaa, jolloin esimerkiksi Stalinin terrorista ei keskusteltu avoimesti. Elettiin Leonid Brezhnevin uusstalinistisen politiikan aikaa. Siitä puuttui oleellisin osin suoran fyysisen terrorin ainekset, mutta se käytti sujuvasti hyväkseen ideologista työtä, eli sensuuria ja propagandaa, pitääkseen edeltäjien pahat teot pimennossa. Vaikenemisen taustalla oli Neuvostoliitossa harjoitetun poliittisen totalitarismin perintö, joka oli alkanut

vuonna 1917 vallankumouksen jälkeen: ihmiset eivät olleet voineet avoimesti puhua kokemuksistaan tai henkilökohtaisesti koetusta hallinnon harjoittamasta terrorista. Neuvostoliitossa yleisesti harjoitettu totalitaristinen politiikka oli kosskettanut laajasti neuvostokarjalaisten elämää niin suomensukuisiin kansoihin kohdistuneen vainon kuin myös maa- ja metsätalouden kollektivoinnin myötä. Oman lisänsä vaikenemiseen tuo Neuvostoliiton ulkopoliitiikka, jossa suomalaiset edustivat vihollisideologiaa ja karjalaisiin ja muihin suomensukuisiin kohdistui erityistä kontrollia juuri siksi, että heitä epäiltiin yhteyksistä suomalaisiin (Takala 2000, 192).¹¹

Aukot tai hiljaisuudet aineistossa liittyvät tutkimassani tapauksessa niihin hiljaisuuksiin, jotka ovat tutkimustilanteissa läsnä. Näkökulmani tässä artikkelissa oli kenttätöyssä eli konkreettisissa tilanteissa, joissa aineistoa kerättiin. Hiljaisuus tuli esiin aihevalinnoissa ja valittujen näkökulmien valinnassa: lähimenneisyydestä ei puhuta, ihmisten elämään vahvasti vaikuttaneet sodat ja niihin liittyneet kokemukset loistavat poissaololaan keskusteluista. Myös karjalaisten asemasta vähemmistönä ja karjalan kielien asemasta tutkimushetkellä vaietaan. Vaikeneminen on myös tilanteellista: haastatteluhetkiin liittyvää sivuuttamista ja hankalien aihepiirien välttelyä.

Arkistojen hiljaisuuksista suhteessa vähemmistöihin ovat kirjoittaneet muun muassa Risto Blomster ja Kati Mikkola (2017, 3) pohtiessaan sitä, millä tavoin tietyt aineistot ovat rajautuneet kokoelmien ja tutkimusten ulkopuolelle. He ovat pohtineet myös romaniaineiston nimeämistä ja sijoittumista arkistoaineistossa. Vähemmistöt voivat jäädä arkistoaineistoja muodostettaessa katvealueeseen. Virtaranta on omalla työllään kartuttanut erityisesti karjalaisilta kerättyjä aineistoja, mikä ylipääntään mahdollistaa karjalaisten tutkimisen nykypäivänä historiallisten aineistojen avulla.

Aineistojen olemassaolo ei kuitenkaan ole tae sille, etteikö niiden myötä syntynyt käsitys todellisuudesta olisi aukkoinen. Aineistojen aukkoisuutta voi tarkastella myös pohtimalla käytännössä niitä keinoja, joilla on mahdollista tavoittaa tietoa kysymyksiin, joihin jo olemassa oleva aineisto ei anna riittävästi vastauksia. Aineistot ovat aina jollakin tavalla rajoittuneita. Muun muassa Heikki Laitisen (2003, 333) ajatukset kuvitteellisista kenttamatkoista, aineistonhankinnan keinoista mielikuviuksen, kuvitteelliseen toisenlaiseen es-tetiikkaan ja historiallisen muusikon asemaan asettumisen avulla, ovat yksi mahdollisuus paikata aineistojen aukkoja.

Virtarannan aineistojen tulkintaa historiallisesta ajankohdasta kertovina dokumentteina kyseenalaistaa se, että karjalaisten elämäntavasta 1960-luvun Neuvostoliitossa syntyy haastattelujen perusteella erikoinen käsitys. Virtaranta kollegoineen puhuu keskellä 1960-luvun Neuvostoliittoa elävien karjalaisien kanssa elämäntavasta, joka oli jo haastatteluhetkellä poistunut. Virtarannan haastattelut liikkuvat aihepiireissä, jotka liittyivät maanviljelyyn, karjanhoitoon, uskomusperinteeseen ja kyläkulttuureihin liittyviin tapoihin. Neuvosto-Karjala oli kuitenkin teollistunut voimakkaasti viimeistään 1950-luvulla. Oli rakennettu erityisesti metsäteollisuutta. Itsenäinen talonpoikaisuuskin oli lakannut viimeistään 1930-luvulla ihmisten siirryttyä kolhoositalouksiin, ja samalla perinteiset kyläkulttuureihin liittyneet tavat olivat muuttuneet ja korvautuneet sosialistisilla juhlilla ja traditioilla. Vaikka monet haastateltavista harjoittivat edelleen pienimuotoista hyötyeläinten pitoa, kalastivat ja viljelivät juurikasveja kotitarpeiksi, Neuvosto-Karjalassa ei yleisesti harjoitettu enää elämänmuotoa, joka perustui yksityiseen talonpoikaisuuteen. Haastatteluissa kuitenkin keskityttiin menneeseen elämäntapaan ja menneisyyteen. 1960-luvun elämäntapaa ei haastatteluissa käsitellä. Haastatteluajankohta

tulee kuitenkin haastatteluihin taustalla kuuluvien äänien, kuten moottoriajoneuvojen ja venäjänkielisen puheen kautta.

Johtopäätökset

Virtarannan aineistojen suhteen tulisi huomioida keruuajankohdan asettamat haasteet ja ne tulee ottaa huomioon erityisesti, kun tehdään tulkintoja aineistosta. Oma pohdintani hiljaisuudesta Virtarannan keräämissä aineistoissa tarkasteli valittuja tutkimusstrategioita suhteessa siihen, millaista aineistoa kentältä olisi mahdollisesti ollut saatavissa ja miten valitut strategiat rajasivat aineistoa. Keruun fokus, sanakirja-aineiston kerääminen karjalan kielen sanakirjaan, vaikutti ratkaisevasti siihen, minkälaisiksi keskustelut muodostuivat. Käytettävissä olevan ajan vähyys ja tarkasti säädelty tutkimusaikataulu, johon Virtaranta ei itse voinut vaikuttaa, muodostivat keruupaineita. Halu nähdä kieli selvärajaisena ja autenttisena ilmiönä sekä karjalan kielen asemasta vaikeneminen eivät mahdollistaneet keskusteluja haastateltujen kanssa siitä, millaisen kielellisen todellisuuden keskellä he elivät.

Kulttuurintutkija Nira Yuval-Davis (2011) on pohtinut ihmisten kuulumisen politiikkoja, kuulumista johonkin. Kuu-

luminen aktualisoituu tässä artikkelissa kuulumisena sellaiseen viiteryhmään ja sellaisen statuksen omaavaksi, jolla ei ollut äänivaltaa puhua suoraan, penätä oikeuksiensa puolesta tai hakea hyvitystä koetuista vääryyksistä. Kuuluminen etniseen väestöryhmään asetti yksilöt asemaan, jota ei valtaapitävien silmissä nähty suotuisana tai potentiaalisena. Ihmiset eivät siten pääsääntöisesti puhuneet asemastaan kielivähemmistöön ja etniseen vähemmistöön kuuluvina. Tämä on ymmärrettävää, sillä elämäntapa, joka oli ylläpitänyt vähemmistökulttuuria ja -kieltä, oli murentunut karjalaisten ympäriltä sosialismin mukanaan tuoman uudenlaisen modernisaation myötä, ja toisaalta erityisesti kielivähemmistöön kuuluvat karjalaiset olivat kokeneet erityistä vainoa rajaseudulla.

Haastatteluaineistojen perusteella on vaikea tehdä päätelmiä karjalaisten asemasta 1960-luvun Neuvosto-Karjalassa. Haastattelutilannetta voi pitää taltioituna äänitapahtumana, jossa kukin voi ottaa itselleen äänen, puhua omasta puolestaan. Virtarannan vuonna 1968 tekemät haastattelut ovat kuitenkin puhujien vapauden suhteen rajoitettuja: haastateltavat eivät voineet puhua valitsemistaan aiheista, vaan keskustelua ohjasivat tietyt reunaehdot.

Pertti Virtarannan tekemän haastatteluaineiston osalta ei voida kuitenkaan

puhua aukottomasta kollektiivisesta hiljaisuudesta, sillä tutkittavat ottivat kukin eri tavalla tilaa haastattelutilanteissa. Toiset heistä olivat äänekkäämpiä ja toivat esiin rohkeammin keskustelunaiheita ja henkilökohtaisia kokemuksiaan, joita taas toiset selvästi karttoivat. Haastattelijat eivät kuitenkaan rohkaisseet karjalaisia puhumaan etnisyyteen tai vainoihin liittyvistä kokemuksista tai kysyneet niihin liittyviä tarkentavia kysymyksiä. Selvää on, että hiljaisuutta eli vaikenemista tuotti ympäröivä todellisuus. Tietyistä totalitarismin teoista vaiettiin yhteiskunnallisesti, mutta myös yksityisesti. Tiettyjen ihmisryhmien ongelmallinen asema Neuvostoliitossa vaikutti siihen, että kaikesta siitä mikä lisäsi heidän epäilyttävyytään vallanpitäjien silmissä, vaiettiin. Yhteiskunnan kannalta oli keskeistä, kenen äänen oli sopivaa kuulua ja mitkä lähimenneisyyden koetut tapahtumat sopivat taltioitaviksi.

Virtarannan keräämän aineiston tulkintaan vaikuttaa suuresti se, että Virtaranta ei ottanut esiin haastattelutilanteissa omia aiempia kokemuksiaan Neuvosto-Karjalassa suomalaisena sotilana, vaikka tämä ajanjakso oli muodostanut sysäyksen hänen Karjalaan kohdistuneelle kiinnostukselleen. Vaikka Virtaranta ei sotilana ollut liikkunut kyseisillä alueilla, joihin vuoden 1968 tutki-

musmatka Vienen Karjalassa kohdistui, hän tunsii tarkoin eteläisemmän Karjalan alueita ja ihmisiä juuri sotakokemuksensa ansiosta. Hän oli suomalaisena so-tilaana edustamassa vierasta miehitysvaltaa niissä Karjalan osissa, jotka olivat suomalaismiehitettyjä jatkosodan aikana. Näistä seikoista hän vaikenii, ja jätti siten keskustelujen ulkopuolelle suomalaisten ja karjalaisten yhteiseen sota-historiaan kuuluneet monet ongelmalliset vaiheet. Virtaranta ei ottanut puheeksi myöskään 1920-luvun alun tapahtumia, Karjalan kansannousua ja suomalaisten heimosoturien sotaretkeä pohjoiseen Neuvosto-Karjalaan. Vaikenemista näistä aihepiireistä ehkä selittävät niiden arkaluontoisuus ja se, että sodista oli kulunut niin lyhyt aika.¹²

Aineistossa ilmenevä hiljaisuus on siis myös niiden seikkojen ulkopuolelle jättämistä, jotka olisivat voineet vaikuttaa vuorovaikutukseen. Kysymystä haastattelutilanteesta tarvittavan luottamuksen synnystä ei voi tarkastella haastatteluaineistoista, koska nauhoille ei ole tallentunut näytteitä siitä, miten Virtaranta esittäytyi tai tarkennuksia sen suhteen, miten haastatellut suhtautuivat menneisiin sotatapahtumiin, joiden osapuolena Suomi oli. Virtarannan keräämän aineiston soveltuvuutta tulevien tutkimuksen aineistoksi tulisi pohdita tässä esittämieni argumenttien valos-

sa. Aineistot ovat nykytutkijalle arvokkaita, mutta niitä koskevista rajoitteista on hyvä olla tietoinen.

VIITTEET

1. Tämän artikkelin kirjoittamisen on rahoittanut Koneen säätiö osana kolmivuotista tutkimushankettani, jossa tarkastelin Pertti ja Helmi Virtarannan Neuvosto-Karjalassa tekemää kenttätöitä ja tutkimusorientaatiota. Hanke alkoi vuonna 2019 ja päättyi vuonna 2022.
2. Ei ole varmuutta siitä, kuka matkapäiväkirjat kirjoitti puhtaaksi käsinkirjoitetuista versioista. Luultavasti työn teki Virtarannan puoliso, filosofian maisteri Helmi Virtaranta. Arkistossa on luettavissa myös alkuperäiset käsin kirjoitetut matkapäiväkirjat.
3. Virtaranta käyttää Vladimir Rjagojevista matkapäiväkirjassaan nimitystä Volod'a ja Aleksandr Barantsevista nimitystä Saša.
4. Ks. Kotus-kanava (2017).
5. ”Nauhoitteet tarjoavat monipuolista aineistoa lause- ja tyyliopin tutkimukselle ja antavat uusia keinoja myös puheen painotuksen, intonaation, puherytmin, äänteiden keston ja laadun ynnä muiden seikkojen kokeelliseksi tutkimiseksi.” (Yli-Paavola 1970, 12.)
6. Teosta *Vienen kansa muistelee* (Virtaranta 1958), voidaan kulttuuritutkimuksen näkökulmasta pitää ansiokkaana etnisen kulttuurin kuvauksena, mutta se ei saanut kielentutkimuksen piirissä arvostusta, vaan sitä pidettiin epätieteellisenä. Kirja ei ole pelkästään murre-esimerkkien kokoelma, sillä kirjassa Virtaranta rakentaa kokonaiskäsitystä karjalaisten kulttuurista; uskomusperinteestä, materiaalisesta ja henkisestä kulttuurista sekä karjalaisesta elämäntavasta ylipäätään.
7. Vienen Karjalassa 1900-luvun alun yhteiskunta perustui sukukeskeiseen kyläyhteisöön, omavaraiseen luonnon- ja sekatalouteen sekä suullisesti uusiutuvaan perinteeseen elämäntapaan (Huttu-Hiltunen 2008, 74).
8. Tässä litteroidut karjalankieliset sitaattit eivät noudata tarkkaa äänteellistä kuvaustapaa. En esimerkiksi merkitse erilaisia soinnillisia s-kirjaimia eri tavoin. Litteraation tarkkuus riittää tämän artikkelin tarpeisiin.

9. Kulakeilla tarkoitettiin itsenäisiä talonpoikia, jotka olivat onnistuneet hankkimaan varallisuutta tai vastustamaan maatalouden kollektivisoitua. Stalin antoi vuoden 1929 joulukuussa määräyksen tappaa kulakit. Kulakkeja ryhdyttiin vangitsemaan, teloitamaan tai karkottamaan kuitenkin jo vuonna 1927. (Karlsson 2005, 156.) Muut poliittiset syyt, joiden vuoksi saatettiin vangita, olivat muun muassa epäilyt yhteyksien pitämisestä suomalaisiin.
10. Vienen Karjalassa suomen kieli oli opetuskielenä kouluissa muutamaa välivuotta lukuun ottamatta vuoteen 1956 saakka (Stepanov 1995, 268–269).
11. Virtaranta kirjoittaa matkapäiväkirjansa (Pertti Virtarannan matkapäiväkirjat: Karjalan matka 1.7.–8.7.1968), että hänen Petroskoissa asuva ystävänsä ja informanttinsa, on tutkinnan kohteena suomalaisyhteyksiensä takia ja on sen takia pelokas ja perhe pohtii Petroskoista poismuuttoa.
12. 1960-luvusta poiketen 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alun haastatteluissa ihmiset puhuivat paljon sotamuistoistaan (Niiranen 2013, 72). Tein kenttätöitä väitöskirjätutkimustani varten samoilla seuduilla, joilla Virtaranta liikkui vuonna 1968. Tilanne on kuitenkin avoimuuden suhteen muuttunut, Venäjän Ukrainassa vuonna 2022 käynnistämän sodan seurauksena. Luottamuksen saavuttaminen informanttien kanssa suomalaisena kenttätutkijana ei luultavasti useampaan vuosikymmenen ole todennäköistä, sotaan liittyvien jännitteiden ja asetelmien takia.

TUTKIMUSAINEISTO

Haastattelu 4.7.1968. Uhtua, Darja Grigorjeva Lipkin, Kotus 075202A. Haastattelija Pertti Virtaranta.

Haastattelu 5.7.1968. Uhtua, Varvana Nikoforovna Prokkoni, Kotus 07531BZ. Haastattelija Pertti Virtaranta.

Haastattelu 7.7.1968. Vuokkiniemi, Marina Karmujeva, Kotus 07539AZ. Haastattelija Pertti Virtaranta.

Haastattelu 7.7.1968. Ponkalahti, Tatjana Torvini, Kotus 07531BZ. Haastattelija Pertti Virtaranta.

Haastattelu 7.7.1968. Vuokkiniemi, Tatjana Mihailovna Elovaara, Kotus 075421AZ. Haastattelija Pertti Virtaranta.

Haastattelu 9.7.1968. Vuokkiniemi, Varvana Kirilova, Kotus 07412A. Haastattelija Pertti Virtaranta.

Haastattelu 10.9.2018. Tampere, Jaakko Yli-Paavola. Haastattelija Elina Niiranen. Aineisto haastattelijan hallussa.

Matkapäiväkirja, Matka Neuvosto-Karjalaan 1.-31.7.1968. Pertti Virtaranta. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen arkisto.

LÄHTEET

Aarikka, Lotta (2018) Murteiden tutkimus väitöskirjojen viitteiden valossa. *Virtittäjä* 3/18, 387–422. <https://doi.org/10.23982/vir.65118>

Blomster, Risto & Mikkola, Kati (2017) Kenen perinnettä? Romani-informantit Suomen Kansan Vanhat Runot -aineistoissa. *Etnomusikologian vuosikirja* 29, 1–40. <https://doi.org/10.23985/evk.63130>

Heikkinen, Kaija (2010) Sukupuoli ja etnisyyden tiedon paikantumisessa. Teoksessa Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 215–233.

Huttu-Hiltunen, Pekka (2008) *Länsivienalainen runolaulu 1900-luvulla. Kuuden runolaulajan laulutyylin kulttuurisensitiivinen musiikkianalyysi*. Helsinki ja Kuhmo: Sibelius-Akatemia ja Juminkeko.

Häkkinen, Kaisa (2008) *Suomen kielen historia 2. Suomen kielen tutkimuksen historia*. Turku: Turun yliopisto.

Itkonen, Terho (1978) *Kuusikymmenvuotias Pertti Virtaranta*. Opuscula Instituti Linguae Fennicae. Universitas Helsinkiensis 60. Helsinki: Helsingin yliopisto, 5–24.

Karlsson, Klas-Göran (2005) *Vaino ja vaikeneminen. Neuvostohallinnon sota omia kansalaisiaan vastaan*. [Terror och tystnad. 2003. Suom. Petri Stenman.] Helsinki: Like.

Karppinen-Kummunmäki, Henna (2015) Naisellinen hiljaisuus. Puhumattomuus ja sukupuoli 1700-luvun Englannissa. Teoksessa Marjo Kaartinen (toim.) *Hiljaisuuden kulttuurihistoria*. Cultural history – kulttuurihistoria 12. Turku: Turun yliopisto, 195–218.

Knuuttila, Seppo (2010) Tutkija luo kohteensa (ja vastaa siitä). Tutkimusaineistojen muodostaminen. Teoksessa Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 19–42.

Kotus-kanava (2017) *Pertti Virtaranta kertoo kielentutkijan kesästä* 21.9.1963. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=iVOimgb4KE> (Tarkistettu syyskuussa 2024)

Kurki, Tommi (2007) Variaation tutkimuksen nykynäkymiä. *Sananjalka* 49, 143–162.

Kurki, Tuulikki (2018) *Rajan kirjailijat. Venäjän Karjalan suomenkieliset kirjailijat tilan ja identiteetin kirjoittajina*. Helsinki: SKS.

Laine, Antti (1993) Tiedemiesten Suur-Suomi – Itä-Karjalan tutkimus jatkosodan vuosina. Teoksessa Eva-Liisa Aalto & Risto Endén (toim.) *Historiallinen arkisto 102*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 91–202.

Laitinen, Heikki (2003) *Matkoja musiikkiin 1800-luvun Suomessa*. Tampere: Tampere University Press.

Lukin, Karina (2011) *Elämän ja etnisyyden maisemat. Kolgujev nenetsien arjessa, muistelussa ja kerronnassa*. Helsinki: SKS.

Naakka-Korhonen, Mervi (1988) *Halpa hinta pitkä mitta*. SKST491. Helsinki: SKS.

Niiranen, Elina (2013) *Maria Feodorovan laulupolut. Vienankarjalaisen kansanlaulajan repertuaari musiikkisukupolven rakentajana*. Tampere: Tampere University Press.

Niiranen, Elina (2022) Pertti Virtarannan kirjeenvaihto piirtää kuvaa karjalaisista. Ristiriitainen Karjala-kuva sävytti Pertti Virtarannan kokemuksia Neuvosto-Karjalassa jatkosodan aikana. *Karjalan Heimo* 1–2/2022, 22–25.

Odoro-Frimpong, Joseph (2011) Semiotic silence in intimate relationships. *Journal of Pragmatics* 43(9), 2331–2336.

Raunola, Ilona (2010) Osallisuus ja dialoginen paikantuminen etnografisessa kenttätöissä. Teoksessa Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 285–314.

Stepanov, Orto (1995) *Vienen menneisyyttä ja nykyaikaa. Itämerensuomalaiset. Heimokansojen historiaa ja kohtaloita*. Toim. Mauno Jokipii. Jyväskylä: Atena, 249–277.

Takala, Irina (2000) Kansallisuusoperaatiot Karjalassa. Teoksessa Timo Vihavainen & Irina Takala (toim.) *Yhtä suurta perhettä. Bolševikien kansallisuuspolitiikka Luoteis-Venäjällä 1920–1950-luvulla*. Helsinki: Kikimora publications, 235–251.

Tiihonen, Mari (2015) Hiljaiset väkijoukot Ludvig XVI:n tuhon saattajina. Hiljaisuus vallankäytön välineenä monarkian kukistuksessa Ranskan

vallankumouksessa. Teoksessa Marjo Kaartinen (toim.) *Hiljaisuuden kulttuurihistoria*. Cultural history – kulttuurihistoria 12. Turku: Turun yliopisto, 219–252.

Torikka, Marja (1999) Kielitieteen kentiltä. Helmi Virtaranta 1919–1999. *Virittäjä* 4/1999, 640–644.

Vakimo, Sinikka (2010) Periaatteesta eettiseen toimijuuteen – tutkimusetiikka kulttuurintutkimuksessa. Teoksessa Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 79–113.

Virtaranta, Pertti (1946) *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria. I. Konsonantit*. SKST 230. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Virtaranta, Pertti (1958) *Vienan kansa muistelee*. Porvoo: WSOY.

Yli-Paavola, Jaakko (1970) *Vuosikymmen kielen nauhoitusta. Suomen kielen nauhoitearkiston toimintaa v. 1959–1968*. Tietolipas 60. Helsinki: SKS.

Yli-Paavola, Jaakko (2003) Vänrikki Pertti Virtaranta löytää Karjalan. Teoksessa Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.) *Tutkijat kentällä*. Helsinki: SKS, 35–56.

Yuval-Davies, Nira (2011) *The Politics of Belonging. Intersectional Contestations*. London: Sage.

FT, etnomusikologi **Elina Niiranen** on Itä-Suomen yliopiston vieraileva tutkija Karjalan tutkimuslaitoksella. Niiranen on keskittynyt erityisesti Karjalan musiikki-kulttuurien, karjalaisen identiteetin ja Karjalaan suuntautuneen etnografisen tallennushistorian tutkimiseen. Hän on julkaissut Vienan Karjalan lauluperinteesen ja sen muutokseen liittyvän väitöskirjan, sekä tutkinut perinteen ja kielen tallentamista Neuvosto-Karjalassa. Viime aikoina Niiranen on tutkinut rajakarjalaismuusikoiden vastaanottoa autonomianajan suomalaisessa lehdistössä sekä luovutetun kotiseudun merkitystä nykykarjalaisten musiikintekijöiden musiikissa.